

"חכם שאמר אין חברו רשאי להתיר"

מבוא

שנינו בבריתא¹:

"חכם שטימא אין חברו רשאי לטהר. אסר אין חברו רשאי להתיר".

(נידה כ:)

ישנן שתי שיטות בהסבר הטעם שבגללו אין החכם השני רשאי לפסוק כנגד החכם הראשון.

- שיטת רש"י - מפני כבודו של חכם הראשון.
- שיטת הראב"ד - משום שכשהחכם הראשון אסר, הפך הוא את חתיכה לאיסור - "שוויא אנפשיה חתיכא דאיסורא", לכן לחכם השני אסור להתיר. ישנם מספר נפ"מ למעשה² בין השיטות:

1. האם בדיעבד החכם השני יכול להתיר (לראב"ד לא, לרש"י כן).
 2. האם בחתיכה אחרת יוכל החכם השני לפסוק אחרת (לראב"ד כן, לרש"י לא).
 3. האם האיסור חל רק על חתיכה מסוימת (ראב"ד), או שהאיסור חל גם בדינים שאין בהם "חפצא" של איסור אלא מעשה איסור, כגון קריאת שמע (לרש"י).
- אנסה בס"ד במאמר זה לברר את השיטות השונות והנפ"מ להלכה למעשה.

שיטת רש"י

הגמ' בנידה אומרת:

"תא שמע דילתא אייתא דמא (דם נדה) לקמיה דרבב"ח וטמי לה (בטומאת נדה). אייתא לקמיה דרב יצחק בריה דרב יהודה ודכי לה (פסק שטהורה מטומאת נדה). והיכי עביד הכי (רב יצחק שטהר בניגוד לרבב"ח) והתניא חכם

1. נדה (כ: , חולין (מד: , ברכות (סג:).

2. ועיין ב"מאירי" בחידושו להוריות (ג.) ד"ה: "גדולי המפרשים".

שטימא אין חברו רשאי לטהר? ואמרינן טמויי הוה מטמי לה (מלכתחילה), כיון דאמרה ליה דכל יומא מדכי לה כה"ג, והאידנא הוא דחש בעיניה, הדר דכי לה (שינה רב יצחק דעתו וטהר לה). אלמא מהימנא לה (א"כ אשה נאמנת כי עפ"י עדותה פסק רב יצחק)! רב יצחק בר יהודה - אגמריה סמיך (רב יצחק בר יהודה סמך גם על מסורת שהייתה לו לטהר במקרה של דם כגון זה).
(נידה כ:)

רש"י כותב:

"מעיקרא טמויי טמי לה רב יצחק, משום כבודו דרבב"ח".
לדעת רש"י, לרב יצחק אילולא גמריה מרבו לא היה הוא פוגע בכבודו של רבב"ח ופוסק כנגדו לטהר. לרש"י האיסור הוא איסור כללי, שיחול בכל מקרה שהפסיקה תפגום בכבודו של החכם הראשון. זאת אומרת, שכל עוד החכם הראשון חי³, אסור לפסוק כנגדו בין לאיסור בין להיתר. הר"ן (ע"ז ז. ו) והמאירי (הוריות ג.) מוסיפים, שחוץ מכבודו של החכם, בעצם המחלוקת עליו יש גם פגיעה בתורה שנעשית כשתי תורות.

שיטת הראב"ד

מקור שיטת הראב"ד הוא בגמ' ביבמות:

"אילו הורו בי"ד בחלב ובדם להיתרא (שנעלם מהם שמדובר בחלב), והדר חזו (הבי"ד) טעמא לאיסורא (ואסרנו ע"פ הבי"ד), כי הדרי ואמרי להיתרא לא משגחינן להו (ולא נתיר אחרי שכבר אסרו הבי"ד)".

(יבמות צב.)

ע"פ גמ' זו אומר הראב"ד:

"כיוון שהורו בחתיכה זו לאסור שוב אין יכולה היא עצמה לבוא לידי היתר. וטעמא, מפני שכיון שיצא להם שם איסור נעשה חתיכה של נבילה".

(ראב"ד ע"ז ז. ד"ה: "תנו רבנן")

וכן יסביר הראב"ד את הברייתא של "חכם שטמא", שאין החכם השני יכול לטהר, מפני שכשהראשון אסר את החתיכה, הפכה ל"חפצא" של איסור. עפ"י הראב"ד⁴ מה שהחכם השני "אינו רשאי" משמעו אינו יכול להתיר, אך אין איסור עקרוני על החכם השני להתיר, אלא שההיתר לא יכול לחול על החתיכה - מפני שהפכה לחתיכה של נבלה.

3. ע"פ המאירי בהוריות (שם) בשיטת רש"י.

4. שיטת הראב"ד מובאת גם ברשב"א, בריטב"א, בר"ן, ברא"ש, ברמ"א ועוד.

ונראה שרש"י סובר ש"שוויא אנפשיה חתיכא דאיסורא" מובא רק במקרה שאדם אוסר על עצמו דבר ולא כשאתרים אוסרים עליו דברים, ולכן לכאורה לא שייך הדין של "חתיכא דאיסורא" בסוגייתנו.

את שיטת הראב"ד ניתן להסביר כרדב"ז⁵ שמביא בשם אחד מן הראשונים, שהסיבה שהדבר נהפך לחתיכא דאיסורא הוא "כיוון שסמך מעיקרא אחכם הראשון וכו'". כשהשואל שאל את החכם הראשון הוא קבל עליו את פסיקת החכם, לכן כשהחכם הראשון פסק לאסור - החפץ נהפך לחתיכא דאיסורא.

רש"י מסביר את דברי הגמ' ביבמות, שלא נחזור ונתיר בפעם שניה רק "בטעם שאינו מובהק", או שאפשר להסביר ע"פ המאירי⁶ מפני שרוצים שוב להתיר מאותו טעם שהתירו בתחילה שאותו סתרו כשאסרו, לכן לא נתיר בפעם השניה, ולא משום חתיכא דאיסורא כמו שהסביר הראב"ד.

לעניות דעתי, לשון הברייתא "אינו רשאי" מתאימה לשיטת רש"י. מפני שפירוש הביטוי "אינו רשאי" מתייחס לאיסור דרבנן ולדברים שלא ראוי לעשותם, ולא לדברים שהם אינם אפשריים, כמו שמסביר הראב"ד שהחכם השני אינו יכול להתיר אחרי פסק החכם הראשון.

מקורות לכך:

"הלוקח עובר חמורו של עובד כוכבים והמוכר לו אע"פ שאינו רשאי... (מפני שישנה גזרת חכמים לא למכור לגוי בהמה גסה)".

(בכורות ב.)

פירוש הביטוי במשנה "אינו רשאי" - מדבר על גזרת חכמים ולא על מצב של חוסר יכולת למכור את החמור.

מקור נוסף:

"א"ר אלעזר אין אדם חשוב רשאי לפול על פניו אא"כ נענה כיהושע בן נון".

(תענית יד:)

ומפרש רש"י, שהדבר אסור מפני כבודו של האדם החשוב, שאם לא יענה הוא יבזה עצמו בפני הצבור. כלומר, לא ראוי לעשות כן.

מקור הדין

הדין - "חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר", מופיע בשני מקומות:

א. התוספתא בעדויות (פרק א' הלכה ג).

5. שו"ת רדב"ז חלק א' סימן שס"ב.

6. הוריות ג. ד"ה: "גדולי המפרשים".

ב. ברייתא במס' ע"ז (ז).

התוספתא והברייתא הן מקבילות, אך יש הבדל ביניהם:

תוספתא עדויות פ"א, ה"ג	ברייתא ע"ז ז.
"נשאל לחכם וטמא לו, לא ישאל לחכם אחר".	"הנשאל לחכם וטמא לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם ואסר לא ישאל לחכם ויתיר".

בברייתא בע"ז משמע שאסור ללכת לחכם שני ע"מ שיטהר, וכך מפרש הגליון בתוס' שאנץ:

"נראה דלא ישאל לחכם ויתיר, היינו כדי להתיר... אבל אם בא לדון עמו בהלכה ולהחזירו בדבריו - יכול".

(תוס' שאנץ ע"ז ז. ד"ה: "הנשאל")

לעומת זה, בתוספתא משמע שיש איסור עקרוני לשאול לחכם אחר בכל מקרה. כי התוספתא אומרת "לא ישאל לחכם אחר", ומשמע בפשטות שבכלל אסור לשאול לחכם אחר. ואפשר לדייק מהחלק השני בתוספתא "היו שניים אחד אוסר ואחד מתיר" שהדין הוא ש"אם יש חכם אחר נשאלים לו", כלומר שבמחלוקת הקיימת בין שני חכמים, ההכרעה היא ע"י חכם שלישי. נדייק מכאן, שאם חכם אחד פסק לאסור, אסור להשאל לחכם נוסף.

ונראה, שהגירסא בתוספתא יותר מתאימה לגישה של רש"י שלשיטתו בכל מקרה אסור להשאל לחכם נוסף מפני כבוד החכם הראשון.

אבל בגירסא בברייתא בעבודה זרה משמע קצת יותר כמו הראב"ד, שהדגש הוא שדווקא כשפסק חכם ראשון לאסור ישנו איסור להשאל לחכם שני, וגם אז אסור כשהשאלה לחכם השני היא על מנת להתיר.

הירושלמי

הירושלמי במס' שבת מביא את הדין של הברייתא:

"בר מרינה הוה ליה עובדא, שאל לרבי סימון ושרא, שאל לרבי אמי ואסר. ואיקפד רבי סימון (שאסרו אחרי שפסק להתיר). ולא כן תני "נשאל לחכם

והתיר ישאל לחכם אחר שמא יאסר". א"ר יודן הכין הוה עובדא - שאל לרבי אמי ואסר ליה, לר' סימון ושרא, איקפד ר' אמי כהדא דתני נשאל לחכם ואסר אל ישאל לחכם אחר שמא יתיר".

(ירושלמי שבת פרק יט ה"א)

ע"פ הגירסא שלנו⁷ לפי הלישנא קמא (שהגמרא גם סתמה כמותה), אם חכם ראשון התיר ישאל לחכם אחר כי אולי בעצם הראשון טעה וצריך לאסור, וכמו שיטת הראב"ד שרק כשאסר הראשון אסור לחברו להתיר.

אבל בתוס' בע"ז (ז. ד"ה: "הנשאל"), באור זרוע⁸ וברא"ש⁹ גרסו בלישנא קמא של הירושלמי הפוך:

"תניא נשאל לחכם והתיר לא ישאל לחכם אחר שמא יאסר".

התוס' בע"ז סובר כראב"ד, שאם התיר החכם הראשון מותר לחכם השני לאסור, ולכן מקשה התוס' מהירושלמי (לפי גירסתו) שמשמע מהירושלמי כמו שיטת רש"י, שגם כשהחכם הראשון התיר - אסור לשאול לשני, משום כבודו.

התוס' מתרץ את הירושלמי, שמה שכתוב "ולא כן תני" מקשה על ר' סימון שהקפיד, כי הרי מותר היה לר' אמי לאסור. ועפ"י תוס' "לא כן תני" - לא שנינו בשום ברייתא "לא ישאל לחכם אחר שמא יאסר", אלא מותר לשני לאסור. התוס' טוען, שמסקנת הירושלמי היא כמו ר' יודן (שבפשט נראה כדעת יחיד) שאומר שהמקרה היה שהראשון, ר' אמי - אסר, והשני, ר' סימון - התיר, לכן הקפיד ר' אמי, כיצד ר' סימון התיר מה שאסר.

שיטת הרא"ש

כותב הרא"ש:

"ואם חלוק עליו בשקול הדעת שסברתו נוטה להתיר מה שאסר הראשון... יאמר: אני אומר כן, אבל איני מתיר מה שאסרת מאחר שיצא מפיך לאסור ושויתיה חתיכא-דאיסורא".

(ע"ז פ"א סימן ג')

הרא"ש מקבל את שיטת הראב"ד במקרה שהחכם הראשון אסר, ואומר, שלא יכול החכם השני להתיר כמו שכתב "אבל איני מתיר מה שאסרת", אבל פוסק את פשט הירושלמי לפי הגירסא שלו (ולא עפ"י תרוץ התוס' בירושלמי).

7. וכן היא גירסת הרדב"ז בשו"ת ח"א סי' שס"ב.

8. "אור זרוע" חלק ד' סי' ק"ג.

9. רא"ש ע"ז פרק א סי' ג'.

וז"ל הרא"ש:

"ומיהו בירושלמי אמר, חכם שטיהר אין חברו רשאי לטמא וכו', וצריך לאוקמי שכבר חלה הוראת הראשון".

הרא"ש פוסק כירושלמי שגם במצב שהראשון התיר, שאין את הטעם של חתיכא דאיסורא, עדיין אסור לחכם השני לאסור. אך, הוא מעמיד את הירושלמי ש"כבר חלה הוראת הראשון" ובגלל זה אסור לשני לאסור (ועיין לקמן בהסבר הרא"ש ש"כבר חלה").

ה"אור זרוע", שהרא"ש הולך לשיטתו, אף כותב בפרוש:

"אין כח לשני לאסור מה שהתיר הראשון".

(או"ז ח"ד סי' ק"ג)

הרא"ש הולך אי"כ לשיטת הראב"ד במקרה שהחכם הראשון אסר. אך, עפ"י הירושלמי יוצא שלהלכה למעשה הוא פוסק כרש"י, שבין אם הראשון אסר ובין אם התיר אסור לחכם שני לחלוק, אך הרא"ש לא בא מטעמו של רש"י שסובר שהאיסור הוא משום כבודו של חכם ראשון, אלא מטעם שחלה הוראתו.

ונראה, שהרא"ש לא מבין את המושג "חתיכא דאיסורא" כמו הראב"ד. הראב"ד מסביר: "כיון שהורו בחתיכא זו לאסור שוב אין יכולה היא... לבא לידי היתר". ע"פ הראב"ד אפילו החכם הראשון לא יוכל לשוב ולהתירה אחרי שאסרה¹⁰.

לעומת זה נראה שהרא"ש הבין שאם החכם הראשון הכיר בטעותו יכול לחזור בו. שהרי הרא"ש הביא את פרוש ר"י (פ"א סי' ג'). וזה לשון הרא"ש:

"פירש ר"י דהכי קאמר, לא ישאל לחכם אחר **בסתם** כדי שיתיר לו ויסמוך על הוראתו, דכיוון דכבר אסרו הראשון ושוויא חתיכא דאיסורא אין לו לסמוך על אחר שיתירנו".

את דבריו נבין ע"פ התוס' ר' אלחנן בשם רבו (ר"י) וז"ל:

"ודאי אם מודיעו פלוני (אמר) כך, הנעשה את דברו ואם תוכל להתזירו? התזירו (השני) זה (את הראשון) - מותר לעשות".

(עי' ז. ד"ה: "הנשאל")

אי"כ, לרי' אלחנן מותר לחכם הראשון לחזור בכל מקרה שמבין שטעה, אפילו לא טעה בדבר משנה.

נוכח שר' אלחנן סבר שאם לא חזר החכם הראשון הדבר אסור משום חתיכא דאיסורא ולא משום כבודו, כמו רש"י.

10. ועיין במאירי הוריות ג. ד"ה: "גדולי הפוסקים" שמסביר כך את הראב"ד, וז"ל: "מכיון שאסרוה, הוחזקה באיסור ואין יכולים להתיר אף הם בעצמם".

וכך אומר ר' אלחנן :

"אבל הכא מיירי כגון שנשאל לשני סתם, ואין מודיע הוראת הראשון, והו"א דלא ישאל השני לסמוך עליו אם יתיר, כי שמא הראשון לא טעה והוראתו קיימת ושוויה חתיכא דאיסורא".

אם כן לרי' אלחנן החתיכא דאיסורא תתבטל אם יתברר שהוראת הראשון היתה בטעות, והטעות מתבררת אפילו אם הוא מודה לדברי החכם השני, ולא צריך שיוכיחו לו מדבר משנה. לא כשיטת הראב"ד שאם חלה החתיכא דאיסורא אינה יכולה להתבטל, אלא רק ע"י הוכחה מדבר משנה.

וכך צריך לפרש את דברי הרא"ש, שמביא את פירוש ר"י שהבאנו.

ונסביר את הרא"ש בשם ר"י כמו שהסברנו בשם ר' אלחנן, שהסיבה שנשארת החתיכא דאיסורא "כי שמא הראשון לא טעה" והוראתו קיימת ושוויה חתיכא דאיסורא", אבל אם מודה שטעה הוראתו הראשונה מתבטלת.

וממשיך הרא"ש :

"אבל יכול הוא לומר לתכם אחר דבר זה שאלתי לחכם פלוני ואסרו לי. ואם יראה לשני שטעה הראשון ילך להתווכח עמו, ואם יוכל להוכיח שטעה בדבר משנה יחזירהו".

אם כן, אומר הרא"ש, שאם הראשון טעה בדבר משנה מחזירו השני מטעותו אפילו בלי הסכמתו, כי הוא יכול להוכיח לראשון שטעה בדבר משנה, ואין צריך לומר כדברי הראב"ד שלשיטתו לא חלה כלל הוראת הראשון ולכן האיסור לא חל מעולם על החתיכה, אלא שאפשר לומר שכן חלה הוראת הראשון אך מתבטלת כשנמצאה טעות.

ועוד כותב הרא"ש :

"ואם חלוק עליו בשיקול הדעת שסברתו נוטה להתיר מה שאסר הראשון ואין יכול להוכיחו מתוך המשנה או מדברי אמורא, יאמר אני אומר כך אבל איני מתיר מה שאסרתה, מאחר שיצא מפיד לאסור ושויתיה חתיכא דאיסורא ואין בידי להחזירך מתוך דבר משנה או אמורא".

נדייק מדבריו שבמקרה זה חלים דברי הראשון, כי הוא לא מודה לדברי השני, אבל אם יודה לדברי השני תתבטל החתיכא דאיסורא.

הש"ך, מפרש בדברי הרא"ש, שאפילו אם הראשון יודה שטעה הוא אינו יכול לחזור בו, אלא אם טעה בדבר משנה. הש"ך אם כן, מכניס את שיטת הראב"ד בחתיכא דאיסורא לדברי הרא"ש.

ואומר הש"ך על דברי הרא"ש:

"אלמא דכל שאינו יכול להחזירו מתוך משנה או אמורא, אע"פ שחוזר ומודה בשיקול הדעת שלו אינו יכול להתיר כיוון דשוויא חתיכא דאיסורא".

(יו"ד סימן רמ"ב ס"ק נח)

אבל ע"פ דברנו, בהם הבנו את דברי ר"י ברא"ש ע"פ דברי התוס' ר' אלחנן בשם רבו (ר"י), במקרה שאין הוכחה ממשנה לא יכול להחזירו **בלי הסכמתו**, אבל עם הסכמתו יכול בכל מקרה להחזירו והחתיכא דאיסורא מתבטלת, כי גם החכם הראשון מסכים שטעה.

מחלוקת הש"ך והט"ז - בביטוי "חלה הוראתו"

הש"ך (בנקודות הכסף) והט"ז¹¹ חולקים במשמעות הביטוי "שכבר חלה הוראת ראשון" המופיע בדברי הרא"ש, וזה לשון הרא"ש:

"בירושלמי אמר חכם שטיהר אין חברו רשאי לטמא, התיר אין חברו רשאי לאסור, וצריך לאוקמי שכבר חלה הוראת ראשון".

הט"ז מסביר שהכוונה היא שכבר נעשה מעשה להתיר. וא"כ בשביל לאסור חתיכה, מספיק שיפסוק החכם הראשון שאסורה, אבל בשביל שיחול היתר צריך שיעשה מעשה להתיר.

לעומת זה הש"ך מסביר "שחלה הוראתו" פרושו שפשטה הוראתו ונתפרסמה. ואם כן בשביל לאסור חתיכה, מספיק שהחכם יפסוק שאסורה, אך בשביל שיחול היתר צריך גם שהדבר יתפרסם.

הש"ך מקשה על הט"ז, שמדברי הרא"ש משמע שהביטוי "חלה הוראתו" אין פרושו שנעשה מעשה.

שהרא"ש שואל מהגמ' בע"ז:

"נפקי שפורי דמר ואסר ושפורי דמר ושרי"¹².

(ע"ז נז, מ.)

וקשה, הרי כאן לכאורה השופרות (האנשים שמפרסמים בשם החכם) של אחד יצאו לאסור ושל השני להתיר והרי "חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר"?

מביא הרא"ש שתי תשובות:

א. "התם מיירי שבא הדבר לפני שניהם יחד בביהמ"ד" - מדובר שלא יצא קודם כרוז לאסור. ולכן לחכם השני מותר לשלוח שופרות להתיר.

11. יו"ד ס"י רמ"ב ס"ק י"ח.

12. ברא"ש יש טעות בגירסא, וכתב שקודם יצאו המתירים ועיין בהגהות הבי"ח על הרא"ש.

ב. "היו דברי המתיר תחילה" - לפי הראב"ד, שהרא"ש הולך בשיטתו, מותר לשני לאסור, כי אין חתיכא דאיסורא.

ודוחה הרא"ש את תשובה ב' ע"פ הירושלמי, שאומר שגם "חכם שטיהר אין חברו רשאי לטמא... וצריך לאוקמי שכבר חלה הוראתו", וא"כ א"א לתרץ את הגמ' בע"ז שקודם יצא כרוז להתיר, כי גם אם יצא כרוז להתר בתחילה, עדיין אסור לשני לאסור ע"פ דברי הירושלמי.

לכן מתרץ הרא"ש: "כגון שבא הדבר לפני שניהם יחד בביהמ"ד".

ואומר הש"ד, שאם היה נכון לחלק, כמו הט"ז, בין מקרה שנעשה מעשה להקל למקרה שלא נעשה מעשה להקל, היית יכול לתרץ כשיצא הכרוז להקל אבל לא נעשה עדיין מעשה להקל ולכן מותר היה לחכם השני גם עפ"י שיטת הירושלמי לאסור, כי עדיין לא נעשה מעשה להקל. ואם כן למה נדחק הרא"ש לתרץ "שבא הדבר לפני שניהם בביהמ"ד", היה יכול לתרץ שיצאו השופרות להקל בלי שנעשה מעשה, לכן מותר לשני לאסור.

לכן אומר הש"ד ש"חלה הוראתו" פרושו נתפרסמה הוראתו, ואז אם יצאו השופרות להקל אסור שוב לאסור עפ"י הירושלמי, כי "חלה הוראתו". לכן צ"ל שהיו שניהם בביהמ"ד ולא חלה עדיין ההוראה, כי היא לא נתפרסמה ולא יצאה מבין כותלי בית המדרש.

אמנם לענ"ד מה שדחק את הט"ז לפרש "חלה הוראתו" - שנעשה מעשה להתיר, היתה הקושיה מדוע אחרי שהחכם הראשון מתיר לא יוכל השני לאסור, הרי אין כאן "חתיכא דאיסורא" ולא חל שם "נבלה" על החתיכה. ולכן אומר הט"ז שרק אם נעשה מעשה להקל, חל שם "היתר" על החתיכה (למרות שבפשוטות "היתר" הינו - דבר שלא נאסר בלבד).

היחס בין האיסור על החכם לאיסור על השואל

הגליון בתוס' שאנץ מקשר את המחלוקת בהסבר הטעם מדוע החכם השני אינו רשאי להתיר (כבודו של החכם/חתיכא דאיסורא), אל המחלוקת לגבי האיסור על השואל לשאול חכם נוסף שנובעת מהברייתא בע"ז "הנשאל לחכם וטימא לא ישאל לחכם ויתיר". ואומר, שאם יש איסור על השואל לשאול לחכם נוסף, אזי הוא מפני כבודו של החכם הראשון, כי אם האיסור לחכם השני לפסוק כנגד החכם הראשון הוא בגלל הבעיה הטכנית של "חתיכא דאיסורא" (ראב"ד) אז אין איסור על השואל לשאול חכם השני אלא רק לחכם השני ישנה בעיה להתיר, ולא לשואל לשאול.

ואלו דברי הגליון בתוס' שאנץ:

"מכל מקום... משמע דאשואל קפיד... על כן נראה דלא ישאל לחכם ואין לו לומר היתר בדבר, מפני כבודו של חכם הראשון".

(גליון בתוסי' שאנץ ע"ז. ד"ה: "הנשאל")

אבל התוסי' שאנץ אומר שמותר לשואל לשאול לחכם נוסף אם הודיעו (בניגוד לגליון תוסי' שאנץ), משמע שאין בעיה עקרונית מטעם כבודו של החכם הראשון לשאול לחכם נוסף, רק צריך להודיע לו שהחכם הראשון אסר ויש כאן חתיכא דאיסורא, ורק אם טועה בדבר משנה יחזירו מטעותו.

יוצא מזה, שלשיטת הראב"ד שהאיסור הינו משום "חתיכא דאיסורא" אין מניעה עקרונית מהשואל לשאול חכם נוסף, אך צריך להודיעו לפני כן שהשני לא יתיר את ה"חתיכא דאיסורא" בטעות¹³.

לעומת זה לשיטת רש"י יש בעיה עקרונית עם שאלה לחכם נוסף, כי יש פה זלזול בדברי החכם הראשון שנראה כאילו לא סומך על דבריו.

שיטת הרמב"ן

שיטת הרמב"ן¹⁴ קשה. מחד, הוא פוסק כראב"ד ש"אם התיר (החכם השני) אפילו טעה ראשון נמי - אינו מותר", משמע שהסיבה היא כי הראשון שויה חתיכא דאיסורא, כי אם משום כבודו בדיעבד היה צריך לחול ההיתר.

ומאידך, פוסק הרמב"ן שאסור לשואל לשאול לחכם נוסף, ואומר שמה שמצינו בכמה מקומות בש"ס שאחרי שחכם אסר הלכו לשאול לחכם נוסף "שלא כדין עבוד דלא גמירי" (שלא למדו), יוצא מכאן, שאסור לשאול חכם נוסף.

וקשה, מדוע אסור לשאול חכם נוסף אם יודיעו לו לפני כן שהחכם הראשון אסר?

אלא שצ"ל, שלפי הרמב"ן, אע"פ שהחכם הראשון הפך את החתיכה ל"חתיכא דאיסורא" (כראב"ד), עדיין לא נדחה הטעם של כבוד החכם הראשון שבגללו אסור לשואל לשאול חכם נוסף (רש"י).

וצ"ע האם לשיטת הרמב"ן יהיה אסור לחכם השני (אחרי שכבר שאלו אותו) לאסור אחרי שהראשון התיר, משום כבוד החכם - כרא"ש, או שמא הרמב"ן יגביל את הטעם של כבוד החכם הראשון לשואל בלבד, אך לחכם השני מותר לאסור.

13. וכן כתב הרא"ש ע"ז פ"א סי' ג'.

14. חידושי הרמב"ן חולין מד: ד"ה: "והיכתי".

שיטת הרמב"ם

כותב הרמב"ם בהלכות ממרים:

"שני חכמים או שני בתי דינין שנחלקו שלא בזמן הסנהדרין, או עד שלא הגיע הדבר להן, בין בזמן אחד בין בזה אחר זה, אחד מטמא ואחד מטהר, אחד אוסר ואחד מתיר, אם אין אתה יודע להיכן הדין נוטה, בשל תורה הלך אחר המחמיר ובשל דברי סופרים הלך אחר המיקל".

(הל' ממרים פ"א, ה"ה)

הרמב"ם בהלכה זו מתייחס לברייתא שהיא מקור הדין שלנו בע"ז (ז).¹⁵

הרמב"ם לא עוסק בשאלה האם מותר לחכם השני לחלוק על דברי החכם הראשון, אלא בשאלה כיצד לנהוג למעשה כאשר "שני חכמים נחלקים בזה אחר זה... אחד מטמא ואחד מטהר". בסופו של דבר זה המקרה שלנו. מכיוון שהרמב"ם מביא מקרה שבו שני חכמים נחלקו "בזה אחר זה", זאת אומרת שהיה חכם ראשון שפסק לאסור/להתיר והחכם השני פסק להפך. הרמב"ם מכריע במקרה שלנו כריב"ק שאומר בסוף הברייתא בע"ז "בשל תורה הלך אחר המחמיר בשל סופרים הלך אמר המיקל", וזאת מכיוון שרב יוסף בגמ' פוסק שהלכה כמותו. זאת אומרת, שאפילו אם החכם הראשון פסק לאסור והשני פסק להתיר לא הפכה החתיכה לאיסור בניגוד לשיטת הראב"ד !?

ה"חתם סופר" בשו"ת רוצה לומר שהרמב"ם לא חולק על שיטת הראב"ד וסיעתו, אלא שהרמב"ם לא דיבר על מצב בו שני החכמים שהובאה להם השאלה בזה אחר זה חולקים בדינה של חתיכה מסויימת, אלא על פסיקה עקרונית. אולם, כשהחכם הראשון אסר ושוויה חתיכה דאיסורא גם הרמב"ם יסכים שהשני לא יוכל להתיר.

וכך אומר החתם סופר:

"דמה שכתב ספ"א מהל' ממרים "בין בזמן אחד בין בזה אחר זה", אינו רוצה לומר דפלגי אחתיכא ידועה... אלא פליגי אדין והלכה".

(שו"ת חתם סופר ח"ז סימן כו)

ובהמשך דבריו אומר החת"ס שגם לרמב"ם:

"כשאחד כבר אסר ושוויה חתיכה דאיסורא הוה ליה כמו איתחזק איסורא שוב פשוט שאין יכול להתיר".

ואדרבא, יותר מסתבר שלרמב"ם גם בחתיכה מסויימת הדין הוא בדברי סופרים להקל ובדברי תורה להחמיר, מכיוון שהמקור לדין של הרמב"ם הוא הברייתא בע"ז שעוסקת בחתיכה מסויימת.

15. ועיין בכס"מ שמפנה לע"ז (ז).

פסיקת הלכה

פוסק הרמ"א:

"חכם שאסר אין חברו רשאי להתיר משיקול הדעת, אבל אם... טעה בדבר משנה יוכל להתיר".

(יו"ד רמ"ב סעיף ל"א)

הרמ"א¹⁶ אם כן, פוסק כהרא"ש וכראב"ד ועוד פוסקים, שאומרים שהחכם השני לא יכול להתיר מה שאסר הראשון בשיקול הדעת, אפילו בדיעבד, כי חלה "חתיכא דאיסורא" ע"י הוראת החכם הראשון, וא"כ החכם הראשון טעה בדבר משנה. ולא כשיטת רש"י שהאיסור הוא מפני כבודו של החכם הראשון ובדיעבד יוכל החכם השני להתיר אף בטעה בשיקול הדעת.

ועוד כותב הרמ"א:

"ואפילו אם טעה בשיקול הדעת, יכול לישא וליתן עם המורה עד שיחזור בו".
הרמ"א פוסק כשיטת ר"י שמובאת במרדכי ובתוס' בנדה¹⁷. את שיטתם הוא מביא ב"דרכי משה" שאומרים:

"מתוך כך (שהשואל ישאל לחכם שני) ישאו ויתנו בדינו ויוציאוהו לאור".

(י"דרכי משה" יו"ד סוף סימן רמ"ה)

משמע מדבריהם, שבכל מקרה שטעה חכם ראשון ואפילו לא טעה בדבר משנה וכד', אם ישכנע אותו החכם השני ע"י משא ומתן, חוזרת החתיכה להיתרא (ע"פ דברינו בשם הרא"ש). וכן הבין "ערוך השולחן" ברא"ש:

"דכשחוזר בו נסתלק החתיכא דאיסורא... ואפילו אם מתיר רק מסברא בעלמא אם הראשון יודה לו מותר".

(ערוך השולחן" יו"ד רמ"ב סעי' ס')

אך הש"ך מביא את שיטת הראב"ד וסיעתו, שאפילו אם יחזור החכם הראשון בדבריו נשארה החתיכא דאיסורא, אלא אם כן טעה בדבר משנה.

ואומר הש"ך:

"אלמא דכל שאינו יכול להחזירו מתוך משנה או אמורא, אע"פ שחוזר ומודה בשיקול הדעת שלו אינו יכול להתיר כיוון דשוויא חתיכא דאיסורא".

(ש"ך, שם ס"ק נח)

כך מביא הראב"ד ראייה מבי"ד שהורה לאסור ואח"כ חזר בו אותו ב"ד ורצה להתיר לו, שלא יכול לעשות כן.

16. הרמ"א לא מתייחס לשיטת הרמב"ם.

17. כ: ד"ה: "אגמריה".

ואומר הראב"ד:

"דאילו הורה ב"ד... לאיסורא, אי הדרו וחזו בה טעמא להיתרא אין משגיחין בהו"

(ראב"ד בחידושים מסכת ע"ז ז. ד"ה: "תנו רבנן")

אם כן, ע"פ הראב"ד גם אם החכם הראשון עצמו ירצה לחזור ולהתיר הוא לא יכול, כי "החתיכה נעשה חתיכה של נבלה".

ומעיר הש"ך, שגם לשיטת התוס' בע"ז אפילו אם ירצה לחזור החכם הראשון הוא לא יכול. ומוכיח הש"ך את דבריו מלשון התוס':

"חכם שאסר אין רשאי להתיר אלא אם כן יוכל להחזירו, כגון שטעה בדבר משנה או אפילו בשיקול הדעת, וסוגיא כאידך".

(ע"ז ז. ד"ה: "הנשאל")

משמע מהתוס' שרק אם טעה בדבר משנה וכדי יכול להחזירו, אבל אם טעה בסברא אינו יכול לחזור בו. ואפילו אם יסכים החכם הראשון שטעה - לא יוכל לחזור בו. ובתוס' שאנך¹⁸ כתב בפרוש:

"ואפילו הראשון עצמו אם היה בא לחזור ולהתיר מה שאסר, לא היה יכול".

(תוס' שאנך ד"ה: "הנשאל")

יוצא, שישנה מחלוקת בין הרמ"א שאומר שהחכם הראשון יכול לחזור בו¹⁹ לבין הש"ך שאומר שהחכם הראשון לא יכול לחזור בו²⁰.

ומוסיף הרמ"א:

"ואפילו אם התיר הראשון וכבר חלה הוראתו, אין לשני לאסור מכח שיקול הדעת".

הרמ"א פוסק להלכה כסתמא של הירושלמי ע"פ הרא"ש וה"אור זרוע", ולא ע"פ התוס' שפסק כר' יודן בירושלמי.

הש"ך (ס"ק נ"ט) מביא את שיטת התוס' (שפסק כר' יודן), וגם מוסיף שלפי הראב"ד וסיעתו משמע שאם החכם הראשון התיר יכול חכם אחר לאסור, כי הדבר לא הפך לחתיכה דאיסורא, כי אין מושג של חפצא של היתר (יש רק "חפצא של איסור").

בשיטת הרא"ש (שהרמ"א הביאו להלכה) הבאנו מחלוקת בין הט"ז והש"ך לגבי פירוש המושג "חלה הוראתו" - ולכן אסור לשני לאסור. לט"ז הכוונה שנעשה מעשה להקל, וכן פסק ערוך השולחן (בסעי' ס'), ולש"ך הכוונה שנתפרסם הדבר להיתר.

18. המעיין בו יוכל לראות שהוא המקור לתוס' בע"ז.

19. ע"פ שיטת ר"י במרדכי והתוס' בנידה וע"פ ערוך השולחן זה גם פרוש ר"י שמוכא ברא"ש.

20. ע"פ הראב"ד, הרשב"א, הר"ן והתוס' בע"ז (ז).

וכותב עוד הרמ"א:

"שכל זה באותה הוראה עצמה, אבל במעשה אחר פשיטא שיכול להורות, מה שנראה אליו".
אם כן, בחתיכה אחרת יוכל החכם השני להורות היתר כראב"ד, ולא כמו שיטת רש"י, שמפני כבוד החכם הראשון יאסר על החכם השני להתיר גם בחתיכה אחרת.

